

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.7.2024.331953>

ШЕСТЕРЕНКО І. В.

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Кандидат мистецтвознавства, доцент, професор кафедри загального та спеціалізованого фортепіано (Київ, Україна).

Shesterenko, Iryna. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Candidate of Art Studies (PhD), Associate Professor, Professor at the Department of General and Specialized Piano (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1694-0350>

© Шестеренко І. В., 2024.

shesterenko@ukr.net

ТВОРЧІСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ОПЕРАХ ВІТАЛІЯ КИРЕЙКА

LESYA UKRAINKA'S CREATIVITY IN VITALIY KYREYKO'S OPERAS

Леся Українка (1871–1913) — одна з найвизначніших постатей як в українській, так і у європейській культурі. Її творчість, зокрема драматургія, піднялася на високий художній рівень, досягши висот найкращих творів світової літератури, зокрема В. Шекспіра, Г. Гаупмана, Г. Ібсена, Б. Шоу та інших митців. Поетеса здійснила спробу передати художню реальність та людську психологію як міфологічне явище.

Найвідоміші драматичні поеми і соціально-філософські драми Лесі Українки — «Одержима» (1901), «Осінь казка» (1905), «В катакомбах» (1905), «Кассандра» (1907), «У пущі» (1897–1909), «Бояриня» (1910), «Лісова пісня» (1911), «Камінний господар» (1912) та «Оргія» (1913). «Лісова пісня», «Камінний господар» і «Оргія» — найвизначніші в її доробку.

Віталій Кирейко (1926–2016) перший написав оперу за драмою Лесі Українки, співзвучну українській сучасності. Творчість поетеси надихала його протягом усього життя: це передусім опера-феєрія «Лісова пісня» (ор. 18, 1957), остання

опера-драма «Бояриня» (ор. 226, 2003), романтичний балет «Оргія» (ор. 88, 1976) та кілька романсів. Композитор передав у музиці ментальність і поетичну душу українського народу, які зобразила Леся Українка в драмі-феєрії «Лісова пісня», написаній влітку 1911 року в Кутаїсі, а також патріотичну стійкість, мужність у боротьбі за свободу гордої української жінки-провидиці періоду Руїни XVII ст. в поемі «Бояриня», створеній 1910 року в місті Хельвані (Єгипет). Композитор глибоко відчув філософське розуміння проблеми свободи й неволі та служіння митця своєму народу, відтворені в останній драмі поетеси «Оргія», відобразивши це в одноіменному романтичному балеті. Він створив музичні шедеври, заглибившись у внутрішній світ персонажів, акцентуючись на їхній особистісній психології.

Розглянемо більш докладно оперу-феєрію «Лісова пісня», написану 1957 року, оскільки саме вона вперше вивела українську оперу на європейський рівень завдяки зверненню до складних філософських і морально-етичних проблем. Композитор написав лібрето, зберігаючи драматургічну структуру твору Лесі Українки, проте вдався до деяких скорочень.

Як у драмі, так і в опері показано конфлікт між високим духовним началом у людині та її прагматизмом, між поетичним світом кохання і прозаїчною буденністю. У «Лісовій пісні» оспівано світле кохання, готовність до самопожертви заради справжнього щастя.

Леся Українка обрала для своєї драми 16 народних волинських мелодій і запропонувала, як розташувати їх у дії, тим самим передбачаючи в майбутньому постановку опери. Деякі з цих фольклорних зразків В. Кирейко використав в опері, утворивши лейтмотивну систему: кожен із персонажів має свій лейтмотив і характеризується відповідними засобами музичної виражальності. Це глибока філософія взаємодії добра і зла, співіснування казково-феєричного і людського, красивого і потворного, поетичного і буденного. Завдяки використанню музичних лейттем композитор відтворив не тільки художні образи, а й внутрішні почуття персонажів, їхні взаємини як із природою, лісовими істотами, так і між собою.

Основний драматичний конфлікт опери виражено музичними засобами, що передають поетичне кохання головних героїв, Мавки і Лукаша, їхні прагнення краси і свободи — на противагу образам Килини (молодої вдови, згодом дружини Лукаша) і матері Лукаша, які уособлюють злість, безсердечність, примітивність і дріб'язковість. Музичні характеристики Мавки й Лукаша подані в лірико-психологічному ключі, вони набувають розвитку й емоційного навантаження залежно від сценічної дії. Так, у другій дії вокальна партія Лукаша інтонаційно наближається до побутової мови його Матері й Килини, а в останніх сценах опери відроджується лірична поетичність образу з поглибленням філософського начала. Остання арія Мавки («О, не журися за тіло») інтонаційно побудована на темі Лукаша, що підкреслює єдність цих персонажів. Лейтмотиви Матері Лукаша і Килини мають народно-побутове спрямування, з використанням танцювальних жанрів і жартівливих народних пісень, а також іронічних речитативів зі скоромовками, сварками й комічними елементами, що відображають інтереси міщан. Дядько Лев, який розуміє лісових духів, утілює ідею гармонії і взаєморозуміння з природою, його лейтмотив має лірико-розспівний характер. А світ міфічних істот зображено відповідно до народної фантастики. Композитор застосовує дисонантні гармонії на основі збільшених і зменшених септакордів, цілотнову гаму та різні ладоутворення, підкреслюючи містичність лісового царства.

В опері зіткнулися два світогляди: висока духовність, утілена в поетичному коханні Мавки й Лукаша, і повсякденність, утілена в образах матері Лукаша й Килини, які не здатні зрозуміти великі та щирі почуття.

Опера В. Кирейка «Лісова пісня» вперше поставлена 1958 року на сценах Львівського театру опери та балету (диригент-постановник — Я. Вошак, режисер — Б. Тягно) й Оперної студії Київської державної консерваторії (тепер — Національна музична академія) імені П. І. Чайковського (диригент — Я. Карасик, режисер — О. Колодуб). Поновлена вистава побачила світ 1999 року теж на сцені Оперної студії НМАУ ім. П. І. Чайковського (диригент — Л. Горбатенко,

режисер — В. Курбанов). Незважаючи на великий успіх, опера недовго була в репертуарі.

Після великої перерви, 8 грудня 2023 року, у Будапешті відбулася перша міжнародна постановка опери-фєєрії «Лісова пісня». Зауважимо, що це було перше в Угорщині сценічне втілення української опери. З нагоди 20-річного ювілею Українського національного театру в Угорщині постановку вистави організував Центр української культури в Угорщині, зокрема його засновниця, художня керівниця і режисерка Олександра Корманьош, удостоєна премії імені Григорія Сковороди 2023 року.

Уперше на сцені натхненно співпрацювали виконавці з України, Угорщини та Словаччини. Режисерка і сценографістка постановки — Лада Шиленко, випускниця Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського (клас заслуженого діяча мистецтв України, професора П. І. Льченка), кандидатка мистецтвознавства, старша викладачка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Застосовані у постановці новітні засоби сценографії та освітлення сприяли посиленню емоційного впливу на глядачів.

Музична керівниця проєкту, яка здійснила й фортепіанний супровід опери, — Ірина Шестеренко, авторка цієї статті, кандидатка мистецтвознавства, заслужена діячка естрадного мистецтва України, професорка Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського.

З ліризмом і теплом розкрила образ головної героїні опери Мавки Дар'я Литовченко (сопрано), солістка Львівської національної опери, випускниця Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського (клас народної артистки України, професорки, завідувачки кафедри камерного співу В. Г. Антонюк). У її інтерпретації постав прекрасний поетичний образ, у якому поєдналися ознаки казковості й реальності, ніжності й прагнення краси.

Переконаливо втілив образ Лукаша молодий талановитий тенор зі Словаччини Микола Ердик, він передав риси характеру: поетичність почуттів до Мавки і побутові відносини з Килиною.

Образ лінивої та хитрої вдови Килини створила Ольга Дорошук (меццо-сопрано), випускниця Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Яскраво відтворила характер Матері Лукаша угорська співачка українського походження Вікторія Рудник, підкресливши в ньому переважання матеріально-побутового начала.

Не залишили байдужими слухачів і солісти з Угорщини — бас Дьордь Шилло (Gyorgy Sillo), який утілює на сцені персонажів протилежних світів — ліричного Дядька Лева і фантастичних Лісовика й Марища. А баритон Балаш Фараго (Balazs Farago) розкрив образ полум'яного Перелесника. Не знаючи української, вони майстерно оволоділи своїми партіями оригінальною мовою твору Лесі Українки.

Сподобалися глядачам і танцювальні номери у виконанні учнів хореографічної студії Наталії Якушкіної, які евакуювалися з України, та угорської солістки Юліанни Єви Поллак (Julianna Eva Pollak), лауреатки міжнародних конкурсів (балетмейстер — Дмитро Кирейко, онук композитора).

Подарунком для всіх стала присутність на прем'єрі внучатої племінниці Лесі Українки, правнуки Михайла Драгоманова — піаністки Аріадни Бартаї (1946 року народження). Вона була вражена красою музики Віталія Кирейка і професійністю виконавців його опери «Лісова пісня». Аріадна Бартаї презентувала всім виконавцям нотну збірку «Народні пісні з голосу Лесі Українки» для голосу і фортепіано, яку вона видала цього року в Будапешті.

Досліджуючи творчість Лесі Українки в оперній спадщині Віталія Кирейка, зокрема «Лісову пісню», зауважимо, що твори поетеси мають великий потенціал для сучасної інтерпретації. І Леся Українка, і Віталій Кирейко торкнулися глибин людського буття, одвічних питань — добро і зло, духовне і матеріальне, кохання і ненависть, вічне і мінливе.

Отже, нетлінна спадщина Лесі Українки, оперні шедеври Віталія Кирейка за її творами завжди актуальні і не лише для українців.